

ACTA UNIVERSITATIS UPSALIENSIS
Skrifter rörande Uppsala universitet
C. ORGANISATION OCH HISTORIA 100
Editor: Ulf Göranson

Salomon Eberhard Henschen
En biografi

Bo S. Lindberg

UPPSALA
UNIVERSITET

Abstract

Salomon Eberhard Henschen (1847–1930) was one of his era's most prominent doctors. Soon after already graduating from high school at age 15, he devoted himself to studying botany, traveling the world for several years to further his botanic studies. The best known of his travels is his extended stay in Brazil with the Swedish doctor, botanist and donor Anders Fredrik Regnell.

Henschen then moved on to study medicine and made a quick career for himself. In 1882, he became professor of medicine at Uppsala University. As a professor, he reformed and systematized medical training, and he also contributed to the modernization of the University Hospital, thereby establishing Sweden's first clinical laboratory. As a doctor, he was a skilled diagnostician of neurodevelopmental disorders, while in other areas, his colleagues did not share his own high opinion of his own skills. Then in 1900, after a fierce battle with his colleagues, he received a professorship at the Karolinska Institute, where he continued his efforts to improve education and health care over the last 12 years of his career.

He was an eminent scientist, who significantly contributed to increasing awareness of the nervous system's anatomy and pathology. Of note, he made major contributions in terms of clarifying the sense of sight localization in the brain's occipital lobe. He himself felt that his discoveries were worth the Nobel Prize, and thus he conducted an acclaimed public battle to achieve the award.

From an early age, Henschen displayed a considerable need of freedom from authorities. This need eventually led him to be engaged in several high-profile battles with colleagues against forced hospital confinements of mentally challenged people. In these battles, he was often alone on the weaker side.

The Swedish Physicians History states the following regarding Henschen: His disposition tended more toward his brilliance than his warmth. As a medical scientist, he was a remarkable man, one of Sweden's principal experts in science's modern era.

© Bo S. Lindberg 2013

Omslagsfotot visar en byst föreställande Salomon Eberhard Henschen utförd av skulptören Vincenzo Aurisicchio i Neapel omkring 1920. Foto taget av Per Olof Lundberg, Neurologiska kliniken, Akademiska sjukhuset, Uppsala

Tryckeri: Elanders Sverige AB

Tryckt med bidrag från Vilhelm Ekmans universitetsfond och Maj och Lennart Lindgrens stiftelse.

Distribution:

Uppsala universitetsbibliotek, Box 510, 751 20 Uppsala

www.ub.uu.se, acta@ub.uu.se

ISSN 0502-7454

ISBN 978-91-554-8770-6

[urn:nbn:se:uu:diva-208883](http://nbn:se:uu:diva-208883) (<http://urn.kb.se/resolve?urn=urn:nbn:se:uu:diva-208883>)

Innehåll

Salomon Eberhard Henschens släkt.....	11
Släkten Henschen.....	11
Släkten Munck af Rosenschöld.....	14
Barndomsåren.....	18
Skoltiden och studentexamen.....	22
I Uppsala.....	22
Informator hos greve Posse på herrgården Wreten.....	25
En bit av en levnadssaga.....	28
1869 till 1874.....	29
Studier i botanik.....	31
Parissångarna.....	35
Resan till Brasilien.....	39
Julia Ankarcrona.....	51
Henscharna och nationslivet på Uplands nation.....	57
Peperoniaarbetet 1872.....	61
Medicinska studier.....	64
Den medicinska fakulteten i Uppsala.....	64
S. E. Henschens medicinstudier i Uppsala.....	68
Några studiekamrater.....	69
Edward Clason.....	70
Andra lärare.....	74
Upproret mot Frithiof Holmgren.....	80
Tentamen.....	81
Kliniska studier i Uppsala.....	82
Karolinska institutet.....	83
Läkarvikariat.....	87
Fysiologistudier i Leipzig.....	93
Underläkare vid Serafimerlasarettet.....	94

Syskonen	95
Maria Henschen och den Henschenska flickskolan	95
Wilhelm Henschen	105
Josef Henschen	108
Esaias Henschen	108
Giftermål och familj	111
Gerda Sandell	111
Maria Piculell	115
Folke Henschen	118
Dagny och Wilhelm Nyman	120
Ingegerd och Sven Ingvar	120
Astri och Archibald Douglas	122
Salomons arv och ekonomi	124
Doktorsdisputation	127
Ronneby brunn	129
Laborator i patologisk anatomi	131
Ansökan till professur i Uppsala	132
Professor i Uppsala	139
Akademiska sjukhuset	139
Lokaler	139
Reformering av undervisningen	143
Sveriges första kliniska laboratorium	145
Årsrapporter	147
Gymnastik och massage	148
Henschen och medicinska fakulteten	150
Robert Fristedt	151
Öhrvallska saken	152
Kampen om hospitalstjänsten 1893	163
Allmänna svenska läkaremöten	167
Tuberkulosfrågan	168
Vackra diagnoser, misstag och räddande ingrepp	174
Sätra brunn	178
Några brunngäster	183

Hjärnforskning	185
<i>Klinische und anatomische Beiträge zur Pathologie des Gehirns</i>	188
Fallet Spongberg.....	191
Fallet fängelsedirektör Abrahamsson	194
Röntgenstrålar i hjärnkirurgins tjänst	196
Färgsinnet och ljusperceptionen	201
Fyrtio års kamp om syncentrum.....	204
Carl Hammarberg.....	211
Det första opererade fallet av ryggmärgstumör i Norden.....	216
Multipel skleros (MS)	219
Afasiläran	220
von Monakow – Henschens främste motståndare.....	231
Hörcentrum.....	234
Om sinnes- och föreställningscentra i hjärnan	234
Om hjärnoperationer på fiskar.....	238
International Brain Commission och Academia Neurologica	
Internationalis.....	240
Elithjärnor.....	242
Hjärtsjukdomar	244
Striden om Medicinalstyrelsen	247
Norbergrättegången.....	250
Alkoholfrågan	253
Om äktenskapets ingående.....	259
Prostitutionen och reglementeringen	263
Några av Henschens strider	268
Tyfoidfieberstriden i Bergsbrunna	268
Kolerastriden 1893	269
Psykiatristriderna.....	271
Tufvanhistorien.....	271
Huschen och psykiatrerne	272
Fallet Alm 1907	274
Fallet Broman 1913	279
Ericssonska målet 1920	281
Fallet Feron 1927.....	284
Fallet Unman 1930	292
Salomon Eberhard Huschen och politiken.....	295
Försvarsfrågan.....	295
Kvinnornas rösträttsstrid ur läkaresynpunkt.....	303

Striden om professuren i Stockholm.....	306
Professor vid Karolinska institutet.....	312
Henschen som lärare.....	317
Henschen och röntgen.....	323
Klinikkamrater och andra.....	329
Oskar Medin.....	329
Johan Gustaf Edgren.....	331
Klas Linroth.....	332
Mauritz Salin.....	332
Gustaf Retzius.....	334
Bror Gadelius.....	334
Principer och Institutet 1900–1912.....	336
Emeritus.....	337
Vetenskapligt råd i Medicinalstyrelsen.....	340
Sonderingar om en internationell kongress i medicin efter kriget.....	341
Berömda patienter.....	344
Oscar II.....	344
Lenin.....	348
Striden om Nobelpris.....	354
Bedömningar av Nobelkommittén för fysiologi eller medicin.....	373
Den stora olyckan.....	376
Livet efter olyckan.....	377
En morfinisthistoria.....	378
Gynnare och fiender.....	380
Resumé 1925.....	383
Henschens missnöje med Scandinavian Scientific Review.....	385
80-årsuppvaktningen.....	388
Åren 1928 och 1929.....	390
Henschens sista år och död.....	392
Obduktionen.....	401
Begravningen.....	401
Minnesord över Salomon Eberhard Henschen.....	402
Hedersbetygelser och ledamotskap i samfund och föreningar.....	407
Medicine jubeldoktor 1930.....	410

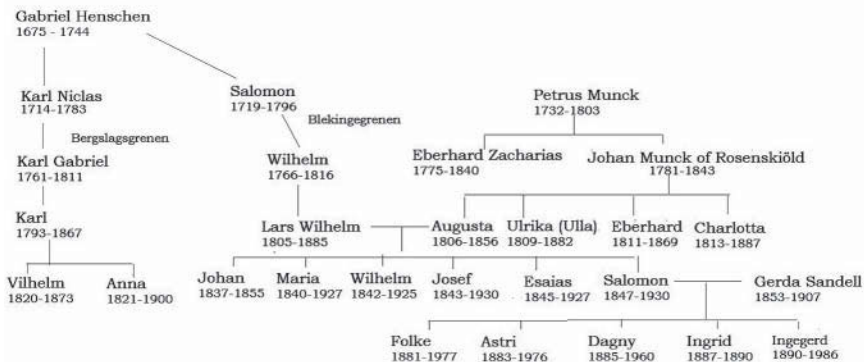
Bibliographia Henscheniana	411
Källor	426
Tack	428
Personförteckning	429
Personindex.....	453

Salomon Eberhard Henschens släkt

Släkten Henschen

Förfadern till den svenska släkten Henschen var stadsmusikern Andreas Hensigken, som flyttade in från den lilla staden Trebbin i Brandenburg i Tyskland till Sverige 1620.¹ Hans sonson Gabriel Henschen var sjötullinspektör i Visby och senare magistratssekreterare i Karlskrona. Dennes söner blev stamfäder till Bergslagsgrenen, vilken Salomons laboratorieassistent Anna Henschen tillhörde, och till Blekingegrenen till vilken Salomon hörde.

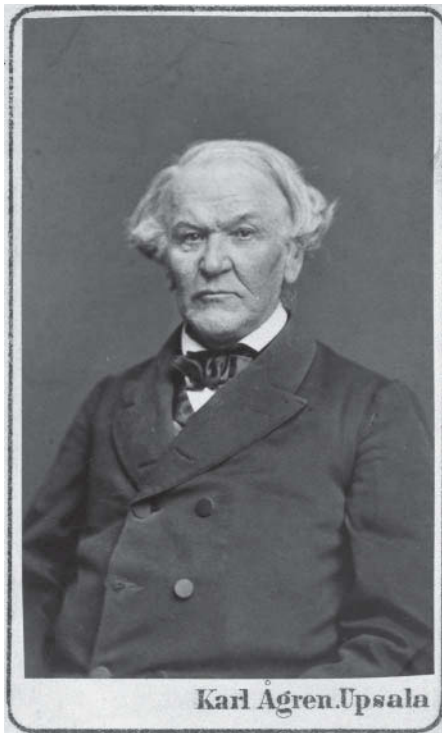
Flera av Salomons förfäder var präster och filosofie eller teologie doktorer. Salomon Eberhard Henschens far, Lars Wilhelm var född 1805 och blev faderlös 1816. Han avlade studentexamen redan som 15-åring och avslutade sina juridikstudier i Lund som 19-åring.

Figur 1. Släktträd för Henschen–Munck af Rosenschöld.

I en artikel i julnumret av Tidningen Upsala 1929 sägs att Lars Wilhelm i unga år var en mycket eldig man som gärna svor, jagade och dansade med behag. En släktsägen från hans ungdom (meddelad av domprosten Lizell till artikelförfattaren Herdin) vittnar om hans livliga temperament:

¹ Henschen, Folke: Min långa väg till Salamanca. Stockholm 1957, s. 11.

Figur 2. Lars Wilhelm Henschen. Foto Karl Ågren, Uppsala. Kart- och bildenheten, ID 10747, Uppsala universitetsbibliotek (UUB).

sedan han för sista gången skjutsat en ung kvinnlig släkting bort från Blekinge, som hans eldiga natur flammade för, tog han sig före att vid hemkomsten *skjuta* hästen så att ingen mer skulle åka efter den.²

Efter examen gick Lars Wilhelm Henschen den sedvanliga vägen för jurister genom att först praktisera som notarie och som tillförordnad sekreterare i konsistoriet i Uppsala. Därefter gjorde han juridisk praktik hos sin blivande svärfar, lagmannen i norra Ångermanlands domsaga, Johan Munck af Rosenschöld. Det var då han lärde känna lagmannens dotter Augusta som blev hans hustru. Lars Wilhelm blev senare rådman och magistratssekreterare i Uppsala, där han kallades Upsalas juridiska lexikon på grund av sin stora lärdom. Om hans verksamhet i Uppsala skrev Salomon:

Som Rådman och magistratssekreterare torde Pappa under 50 år *styrt* Magistraten, skrivande lagar och författningar för Upsala stad, vilka underskrevs av borgmästaren Napoleon Kindeström, en till kropp, och än mer till själ temligen obetydlig man.

Lars Wilhelm Henschen bidrog starkt till att järnvägen till Norrland drogs genom Uppsala och inte över Enköping, som först var avsett. När beslutet

² Herdin, Karl Wilhelm: Tidningen Upsalas julläsning 1929.

var taget att dra banan över Bergsbrunna i stället för Flottsund skrev en okänd författare en vers som sjöngs av de glada uppsalaborna:

Och när vid Bergsbrunna de första skotten gå
så låtom oss förkunna
att som en man vi stå
med fyllda glas. Dem länsen!
Ett hurra höjen sen
för Sundvallsson och Henschen,
Jan Persson och Murén.³

Lars Wilhelm Henschen var frisinnad riksdagsman för borgarståndet. Han intresserade sig mycket för politiska och sociala frågor, men var en av de få i borgarståndet som yttrade sig mycket kritiskt om den nya representationsreformen 1866. Han engagerade sig också för nykterhetsrörelsen och för religionsfrihet.

Lars Wilhelm Henschens politiska och religiösa utveckling har skildrats i en avhandling i teologi av Henrik Gladh. Enligt Gladh blev Henschens tid i Ångermanland avgörande för hans utveckling efter att han under åren 1829 till 1831 genomgått en religiös kris. Sedan han kommit som rådmann till Uppsala 1835 blev hans hem samlingspunkten för andligt sinnade studenter och väckelsefolk. Han uppträdde ofta som juridiskt ombud för förföljda frireligiösa predikanter, som åtalats för att ha ordnat lekmanaledda konventiklar i en tid när sådana var förbjudna. Han anges också ha haft ett avgörande inflytande på erikjansarnas beslut att emigrera till Amerika.⁴

Henschen var vid sin död Uppsalas äldste tjänsteman. I minnesorden över honom i Tidningen Upsala sägs:

För religionsfriheten har han verkat, icke blott i riksdagen och på offentliga möten samt genom sin tidskrift *Kyrka och stat* utan ock genom att under en lång följd af år uppträda som sakkörare hvar helst någon blef förföljd för sina religiösa åsigtens skull.

[...] i ett stort antal af dessa rättegångar åtog sig häradshöfding Henschen att utan ersättning föra de anklagades talan inför domstolarne – en välvilja som ådrog honom å ena sida klander och åtlöje, men å andra sidan lönades med den innerligaste tacksamhet.⁵

³ Tidningen Uppsalas julläsning 1929. I tidningen fanns en lång artikel om Henschen under rubriken *En märkesman från Uppsala*. Artikeln skrevs av Lars Wilhelm Henschens efterträdare som rådmann, Karl Wilhelm Herdin efter en intervju med Salomon Henschen. De andra personerna i dikten hade tillsammans med Henschen kämpat för att få järnvägen till Uppsala. Johan Sedvallsson var redaktör för Tidningen Uppsala från 1851 till början av 1870-talet. Johan Persson (Persson i Årsta) var riksdagsman för bondepartiet. Per Murén var borgarståndets siste talman i ståndsriksdagen.

⁴ Gladh, Henrik: Lars Vilhelm Henschen och religionsfrågan fram till 1853. Uppsala 1953. Se även: Lars Vilhelm Henschen, urn:sbl:12890, Svenskt biografiskt lexikon (art av Henrik Gladh), hämtad 2013-03-14.

⁵ Tidningen Uppsala 3/2 1885.

Lars Wilhelm Henschen och Augusta Munck af Rosenschöld fick sex barn, Johan född 1837, död 1855, Maria (Mia) född 1840, Wilhelm född 1842, Josef född 1843, Esaias född 1845 och Salomon Eberhard, som var yngst, född 1847 och bar smeknamnet Sale. Salomon föddes i Slottskvarteret där fadern ägde gårdarna 6, 7 och 8. Bland grannarna märks rektorn vid Katedralskolan Rudolf Annerstedt och professorn i medicin och botanik Göran Wahlenberg. 1853 flyttade familjen till kvarteret Kamphavet, gård 1, med gatadress Kyrkogårdsgatan 13.⁶ Fadern stod som ägare både till Slottskvarteren 6, 7 och 8 och Kamphavet 1 vid sin död 1885.⁷

Figur 3. Kyrkogårdsgatan 13, september 2012. Foto Bo Lindberg.

Släkten Munck af Rosenschöld

Salomon Eberhard Henschens mor Augusta Munck af Rosenschöld var född 1806 och dog 1856. Föräldrarna hade redan 1853 skrivit ett inbördes testamente. I händelse av att båda skulle dö medan barnen var omyndiga hade de utsett kammarrådet Carl Fehr, professor Per Erik Bergfalk och studerande N. J. Modin till barnens förmyndare.⁸

⁶ Uppsala Domkyrkoförsamling husförhörlängderna A1b:16 s. 497 och A1a:9b s. 182.

⁷ Uppsala landsarkiv, Uppsala magistrat och rådhusrätt, bouppteckning FIIa: 65 nummer 448.

⁸ Uppsala landsarkiv, Uppsala magistrat och rådhusrätt, bouppteckning, FIIa: 52, nummer 120. Bergfalk, som var professor i nationalekonomi med finansrätt, var i likhet med Lars Wilhelm Henschen frisinnad politiker. Han var, enligt Carl Frängsmyr (Uppsala universitet 1852 - 1916, 2:1, s. 415), också en språglärd polyhistor som bland annat på hösten 1853

I släkten Munck af Rosenschöld fanns många framstående läkare, jurister och vetenskapsmän, framför allt verksamma i Lund. När Salomon var konvalescent efter en operation 1921 studerade han ”Munckarna” i Biografiskt Lexikon och fann så många likheter med sig själv att han skrev ”Usch!” i anteckningsboken.

Den som Salomon kanske tänkte på var hans morfars bror, professorn i teoretisk medicin Eberhard Zacharias Munck af Rosenschöld, Denne hade många likheter med Salomon, brådmogen med en utpräglad rättskänsla. Eberhard utgav redan vid 15 års ålder en avhandling, *De rheumatismo acuto*, som offentligen försvarades i Lund. Efter avslutade medicinstudier började han en framgångsrik läkargärning. Sedan han hade hört talas om Jenners metod att vaccinera med kokoppor för att skapa immunitet mot smittkoppor skrev han 1802, 27 år gammal, *Förslag till Hämmande af den på flere orter nu härjande Koppfarsoten, Herrar Kyrkoherdar i Skåne och Blekinge tillagnadt*. Han var klar över att endast prästerna åtnjöt tillräckligt förtroende bland allmänheten för att kunna övertala församlingsborna att låta vaccinera sina barn. Med stor energi verkade han genom sina skrifter för att övervinna föräldrarnas motstånd och tilldelades därför vaccinationsmedaljen i guld 1813.

År 1805 utnämndes Eberhard Zacharias till professor i teoretisk medicin i Lund. Som person beskrivs Munck af Rosenschöld som ”högst originell både i tal, åthävor och gärningar, något sträv och fränstötande i umgänget, men i grunden godsint och välvillig; försakelser och uppoffringar var honom icke främmande”. Han förblev ogift och sägs ha varit socialt tillbakadragen men hade en stark rättskänsla, som ibland gjorde honom till rättshaverist.

Salomons moster Ulrika (Ulla) Munck af Rosenschöld skrev 1879 och gratulerade Salomon när han hade fått det Flormanska priset:

Jag har läst i Lunds veckoblad den stora utmärkelse, som blifvit dig tilldelad. [...] Att vid så unga år stiga så högt det är att vara född under en lycklig stjärna och i främsta rummet har du att tacka Gud som gifvit dig ditt goda hufvud, ett släkterf, som kommer dig att likna den store läkaren Eberhard Munck af Rosenschöld, dock hoppas jag du skakar från dig hans besynnerliga originalitet, endast behåller hans genialitet.⁹

En annan släkting inom familjen Munck af Rosenschöld var moderns kusin Nils. Nils Munck af Rosenschöld var född 1815 och var filosofie doktor i Lund. Han ägnade sig sedan åt publicistisk verksamhet och återuppväckte den gamla skandaltidningen *Fäderneslandet* 1853. Programmet var revolutionärt nationalistiskt och personangreppen våldsammare än hos föregånga-

föreläste om det då aktuella, men för en jurist främmande, ämnet kolerans spridning. Han ansåg, i motsats till sin presumtiva myndling, Salomon Eberhard 40 år senare, att avspärrningar och karantän för att skydda staden mot kolera enbart var av ondo.

⁹ UUB S. E. Henschen 10, brev från Ulla Munck af Rosenschöld 12/11 1879.

ren. Han angrep ämbetsmannakåren och konsistoriet men också studenterna för deras ohyfsade uppträdanden. Som adelsman hade han säte i Riddarhuset och motionerade där för att kronprinsens apanage skulle sänkas. Han började också rekrytera arbetare för att på eget bevåg återerövra Finland. Vid ett tillfälle hade han 11 tryckfrihetsmål pågående samtidigt. Han kallades allmänt Munckenschöld och var familjens svarta får som figurerade i åtskilliga skandaler i Lund under andra hälften av 1800-talet. Salomon Henschen nämner inte över huvud taget släktskapen i något av sina brev eller anteckningar.

När Salomon 1867 reste till Brasilien för botaniska studier (se senare) hade han ett uppdrag hemifrån att försöka få klarhet i vad som hade hänt hans morbror Eberhard Munck af Rosenschöld. Denne hade 1840 följt med som skeppsläkare på den på sin tid mycket omtalade skolskeppsexpeditionen med briggen ”Prins Oscar” till Sydamerika under ledning av kapten Göran Adolph Oxehuvud. Förste styrman var André Oscar Wallenberg, Enskilda bankens grundare. Efter ett haveri lyckades kaptenen föra briggen till Argentina, där den emellertid såldes till Argentinska staten. Oxehuvud och Munck af Rosenschöld stannade kvar i Sydamerika, medan resten av besättningen reste hem till Sverige. Oxehuvud dog efter ett par år i Rio, medan Munck av Rosenschöld flyttade till Paraguay, där han så småningom kom i tjänst som läkare hos landets diktator Fransisco Solano López. Han ägnade sig också åt insamlingar av insekter och växter. Stora delar av hans samlingar förstördes vid de argentinska truppernas erövring av Paraguay, men delar av de botaniska samlingarna hamnade i den medicinska fakultetens samlingar i Buenos Aires. Hans anteckningar plagierades av apotekaren och botanisten Domingo Parodi, som publicerade dem i *Contribuciones a la Flora del Paraguay*.¹⁰ En stor sändning av insekter gick förlorad när skeppet på väg hem förläste i Mexikanska bukten. En liten del av dessa samlingar finns nu på Vetenskapsakademien i Stockholm.

Eberhard Munck af Rosenschöld hade inte hört av sig till familjen i Sverige på många år. Salomon Henschen fick så småningom besked om hans öde genom svensk-norske konsuln i Buenos Aires Wilhelm Christophersen.

När det så kallade Trippelallianskriget, som López startat mot Brasilien, Argentina och Uruguay 1864, började gå sämre visade López allt flera tecken på förföljelsemani och lät döda sin morbror, svågrar och de förnämsta ämbetsmännen. Han lät även piska sin 70-åriga mor för att hon sagt att han var ”oäkta”. Hon avrättades sedan. Bland dem som avrättades var också Eberhard Munck af Rosenschöld efter att först ha torterats. Han hade gift sig med dottern till en general Rivarola. Hustrun sköts två dagar efter mannen och många andra av familjen Rivarola mördades också.¹¹

¹⁰ Parodi, Domingo: *Contribuciones a la Flora del Paraguay*. Buenos Aires 1877 - 1879.

¹¹ UUB S. E. Henschen 24, brev 123 (odaterat).

På något sätt hade tidningarna i Sverige fått reda på vad som hänt Eberhard Munck af Rosenschöld innan hans systrar Ulrika och Charlotta, som bodde i Lund, hade informerats. De kunde läsa om broderns öde i de mest bloddrypande former i tidningarna. Ulrika skrev då till Salomon och berättade om hur svårt det hade varit att sväva i okunnighet om broderns öde och sedan få reda på vad som skett på detta sätt. Hon berättade också att Eberhard hade skickat en stor samling insekter till Sverige och att de förvarats på vinden hos släktingar i Lund. Eftersom Ulrika var rädd för att samlingen skulle förstöras, vände hon sig till zoologiska institutionen vid Lunds universitet. En adjunkt i entomologi som hette Thomson kom då och hämtade samlingen. Efter en tid återkom han och bad att få Eberhards efterlämnade papper, som Ulrika också lämnade ut. Hon fick senare veta att bland de pappren fanns ett färdigt men opublicerat manuskript av Eberhard om insekterna. Efter några år gav Thomson ut en uppsats med samma innehåll som i Eberhards manus, men någon hänvisning till denne gavs inte.¹²

Salomon fick hand om samlingarna och skänkte en del av dem till Riksmuseet. Professor Carl Sundevall, berömd fågelexpert och författare till flera böcker om fåglar, berättade för honom att samlingen omfattade 21 fåglar från 15 olika arter, men att 11 av dem var så angripna av insekter och fukt att de inte gick att använda för något ändamål. Några av de andra var emellertid sådana som saknades i museets samlingar. Som tack för gåvan erbjöd Sundevall några dubletter till den Henschenska flickskolan, som grundats av Salomons syster Maria Henschen.¹³

Ännu så sent som 1908 sökte Henschen efter information om morbrodern. Professorn i botanik Carl Lindman hade som Regnellstipendiat vid Kungliga Vetenskapsakademien gjort studieresor i Sydamerika och där träffat brorsonen till Paraguays siste diktator López d.y. Brorsonen Venancio V. López, som varit utrikesminister i Paraguay 1893, berättade att Eberhard Munck af Rosenschöld hade bott i hans faders hus och talade om honom som *un caballero muy distinto*.¹⁴

¹² UUB S. E. Henschen 10, brev från Ulrika Munck af Rosenschöld 16/11 1871.

¹³ UUB S. E. Henschen 12, brev från Carl Sundevall 10/1 1872.

¹⁴ UUB S. E. Henschen 9, brev från Carl Lindman 7/1 1908.

Barndomsåren

När Salomon Eberhard Henschen föddes 1847 var Uppsala en stad med omkring 8 800 innevånare och när han lämnade staden för att flytta till Stockholm 1900 hade den 23 000 och vid hans död 1930 hade Uppsala 30 300 innevånare. Över Fyrisån fanns 1840 endast två broar, Dombron och Nybron. 1841 var Islandsbron färdig och 1847 tillkom den som då kallades Järnbron. Han fick därför under sitt liv se hemstaden genomgå stora förändringar.

I en översikt över sitt liv beskriver Henschen sin tidiga barndom.

Mamma. Ack, jag har aldrig haft ett hem eller en moder som andra lyckliga. Så långt tillbaka som jag kan minnas var mamma sjuk, genomsjuk. Sedan hon skaffat till världen 6 barn, af hvilka 5 kraftiga och har nått, jag den yngste 69½ år, insjuknade hon i svår gikt. Jag kan ej minnas, att jag sett henne gå öfver golfvet eller leka med oss. Bunden vid sängen med bundna fötter och förvärkta leder plågades hon dag och natt af värk, hade sömnlösa nätter och kvalfulla dagar. Doktor Söderbom, den snälle tjocka doktorn med glasögonen kom ofta hem, men kunde intet göra. Mammans händer voro ej i lika grad angripna och jag har ett dunkelt minne att hon spelat 'Norma', ty hon hade ärfvt Rosenschöldarnas musikaliska begåvning. Men hon kunde aldrig sköta om mig den yngste och jag har aldrig känt ljufheten att ega en mors omvårdnad. Det är en oersättlig förlust för ett barn, isynnerhet om Fadern – som vår – ej kan egna det omvårdnad.

Nog minns jag att Mamma skall ha hållit af 'lille snälle Sale', och att jag stundom gick till henne med en snattad sockerbit i mun och frågade: 'Mamma, får jag den här?' men knappast kommer jag ihåg hennes drag, utom när jag tittar på porträtten af mina mostrar Ulla och Charlotta, som hon säkert liknade – ett rikt brunt hår, ett qvinnligt, ej serskilt vackert ansigte, en god blick och en hög, av sjukdom böjd och mager gestalt.¹⁵

Salomon skildrar i allmänhet fadern i mycket positiva ordalag, men i ett brev till brodern Josef 1928 är han mera kritisk. Han skriver att Josef absolut inte får visa brevet för sina barn och att han skall skicka tillbaka det omedelbart:

Av föräldrarna har jag ringa minne av Mamma, blott att hon var m. sjuk, en troende ödmjuk, oegoistisk kristen, som tålde Pappas ofta hänsynslösa tilltag s. att smälta ner Rosenschöldska silvret, sälja Bustorp mot hans fosterfars önskan. Pappas arbete gjorde att han försummade henne alldeles och ej ens

¹⁵ UUB S. E. Henschen 48, I, Översikt af mitt lif (skrivet 1915 i april); Barnaåren 1847 – 1854. Sale var hans smeknamn i familjen.

var närvarande när hon dog, upptagen i Riksdagen o.s.v. men efteråt gick omkring i gemaket och vred händerna att Augusta gått hädan. Pappa hade ingen idé om sina skyldigheter mot familjen i avseende å umgänge och barnens uppfostran, och ansåg all rättfärdighet uppfylld om de fingo sin mat, hus och hem och skola. Aldrig att han styrde våra steg eller rådde oss i ungdomen på förståndigt sätt, såg på att de tidigt började bidra till familjens uppehälle, kastade ut hänsynslöst mig och Esaias för att lätta bördan och förstörde för Dig [Josef] genom att nödga Dig sköta gårdarna i st. för att studera på examen, skaffade oss aldrig bildat umgänge och derigenom goda seder, skick och smak. Derimot fingo vi umgås med dåliga gatpojkar (Gustav Lindström, Ernlunds m.fl.) och lärde oss ej uppskatta ett fint yttre. Följden derav framträdde i våra äktenskaps. Deraf skola barnen skaffas fint verkligt godt umgänge.

På det hela var detta sällskap av läsare till stor del okunnigt, obildat och dumt folk, såsom den klint begåvade Otto Borell, pastor Sparrman, en typ av egenkär, mot sina barn hårdhertad, *inskränkt* och egenkär man, som pinade sin älskansvärda av naturen fina, anspråkslösa friherrinna (jag minns ej namnet) [hon hette Amalia Cederström (1809–1905)], vars fina natur jag sent omsider lärde känna och uppskatta efter mannens död, värd ett bättre öde i det enda Pastor Sparrman kunde var att tillfredställa sina erotiska lustar och *göra* barn, utan en tanke på att ock sörja för deras uppfostran, fy f-n en sån kristen, ty *stark* i trone var han. Tänk vilket svårt lif för hans fru. Det finnes godt om sånt folk bland läsarna.

Det var ett undantag att någon av dessa läsare hade bildning, utom i bibeln, med förakt sågo de ned på dessa ofrälsta.

Men allt detta har reagerat på oss barn. Wilhelm har gått i Pappas fotspår och blott sökt obildat umgänge, der han dominerat genom sina kunskaper.

Men pappa hade flera mycket goda och fina egenskaper. Ehuru mycket erotiskt anlagd såsom *alla Henschar* utan undantag, var han trogen mot Mamma ehuru lättantändlig. Han tillät sig aldrig opassande kurtis med dessa, Ottilia Westermarck, Smittarna (2 systrar) och andra som gingo och hoppades på giftermål och försörjning av Pappa, som nog fantiserade om dem!¹⁶

Lars Wilhelms kusin, Sofia Sjöborg, som var ogift, kom på 1840-talet till Uppsala för att ta hand om hemmet under Augustas sjukdom. Efter Augustas död blev Sofia den som höll ihop hemmet. Under lång tid bodde i huset en kvinna som i alla brev kallades ”Amerikanskan”. Pojkarna förmanades av Sofia att inte visa sitt ogillande av detta för fadern.¹⁷

Ett orosmoment i hemmet uppstod när Josef upptäckt ett brev på faderns skrivbord. Han skrev om den stora nyheten till Salomon, som då gick i skola i Stockholm:

¹⁶ UUB S. E. Henschen 49, brev till Josef 14/2 1928 (familjen II). Lars Wilhelm Henschen var omkring 1810 - 1814 fosterbarn hos skeppsbyggaren Lars Daniel af Thunberg, som var gift med Beata Abelin, syster till Lars Wilhelms mor Anna Abelin. Beata gifte senare om sig med provinsialläkaren Adolf Magnus Sjöborg. Lars Daniel af Thunberg var barnlös och Lars Wilhelm Henschen fick ärva honom. I arvet ingick gården Bustorp i Ronneby.

¹⁷ UUB S. E. Henschen 12, brev från Sofia Sjöborg 7/10 1853.

Pappa tänker gifta sig. Icke tror jag Pappa får ngt roligt sedan han gjort det ty jag *kan icke* då vistas hos honom och sammalunda I kanhända. Jag vet icke hvem men hon är troligen från Norrköping.

Fadern visste inte om att Josef visste, så det var en stor hemlighet som Salomon inte fick avslöja. Ett par månader senare skrev Josef igen:

Sedan när I kommer hem hafva I en styfmamma, ty i sommar skall äfven Pappa ut och resa för att bada som det skall heta, *sed re vera* du förstår nog.

[...] Amerikanskan flyttar väl snart. Tycker du ej det vore bättre om Pappa gifte sig än att sådan der skola komma i huset och Albertina hafva väldet, jag börjar nästan tycka så. Best vore att slippa begge delarne men det är väl omöjligt.¹⁸

Lite senare skrev Josef att Pappas förtjusning över den som var tänkt som hans hustru verkat gå över och någon styvmor kom aldrig i huset.

Sofia Sjöborg var född 1805 i Ronneby som dotter till provinsialläkaren Adolf Magnus Sjöborg och hans hustru Ulla Abelin. När modern dog gifte fadern om sig med Ullas syster Beata. Efter faderns död 1828 bodde Sofia hos Lars Wilhelm Henschen och hans familj. Hon var under en tid förlovad med docenten i praktisk filosofi i Lund, Alexis Lindblom. Dennes stora intresse var botanik och han grundade 1839 den äldsta botaniska tidskriften i Sverige, *Botaniska notiser*. Han drabbades emellertid av sinnessjukdom och dog 1853.¹⁹

När Lars Wilhelm bodde i Stockholm under riksdagarna skötte Sofia hans hushåll där. Hon skrev flera brev till Salomon under den tiden och visade sin tillgivenhet och omsorg:

Käre Salomon, tack för helsningen genom Mia, det vore roligt att kunna uppfylla din önskan och köpa dig flera sådana små kreatur att leka med, men jag kan ej lofva säkert om det blir mer än ett till, ty de kosta 12 [skilling?] stycket och jag vet ej hur mycket jag får att köpa åt er för.

Hur går det nu min lille Salomon med din läsning då Herr Modin har så mycket att göra och Mia och Mamma äro ofta sjuka. När de någon gång äro så friska att de orka höra på dig, så var så snäll kära Salomon och tag fram din bok och sätt dig att läsa för dem, du skall få se det blir mycket roligare för dig om du är flitig än att blott springa och leka, skynda nu på min lille gosse, så att du lär fort.

”Moster” Sofia Sjöborg stannade hos familjen och följde vid 66 års ålder med Wilhelm, Josef och Esaias när de emigrerade till Florida. Hon dog i New Upsala 1882.

¹⁸ UUB S. E. Henschen 5, brev från Josef 10/12 1859 och 12/2 1860. *Sed re vera* betyder *men i verkligheten*.

¹⁹ Wirde, Gottlieb: Ur Sofia Charlotta Sjöborgs minnen. Blekingeboken. 1925, s. 107 - 122.

Figur 4. Familjen L. W. Henschen 1867 just före Salomons avresa till Brasilien. I bakre raden från vänster Esaias, Salomon, Wilhelm och Josef. I främre raden Sofia Sjöborg, kusin till Lars Wilhelm, Lars Wilhelm och Maria. Kart- och bildenheten, ID 10748, UUB.